

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 12. septembra 1855.

List 73.

Sadjoreja v našem cesarstvu.

Vsak gospodar naj raji obdeluje take pridelke, za katere ne potrebuje veliko denarja in ki se mu dobro splačujejo.

Če izvzamemo svilorejo (rejo židnih gosenc), se menda nobena stvar tako dobro ne splačuje in tako malo kapitala ne potrebuje, kakor sadje. Pojdi, prijatelj, le po taci deželah, kjer je sadjoreja na visoki stopnji, to je, kjer veliko žlahnega sadja pridelujejo, in primerjaj te dežele z drugimi, kjer sadja ni, boš pač zapazil na prvi pogled velik razloček.

Noben dar božji ne potrebuje tako malo dela in malo kapitala kakor sadje, in noben pridelk se ne spravi v prid na toliko viž kakor sadje. Reči pa moramo, da to velja le bolj od žlahnega sadja in res nespametno je, ako gospodar na tistem prostoru, kjer bi lahko žlahno sadje imel, ima le slabo, malo obrajtano.

Ako manj premožen gospodar vprega guro v svoj voz ali pa medlega vola v plug, — ako si redi ovce z borno volno in krave, ki mu malo mleka dajejo, je sicer vse to slabo in žalostno, pa ni mu še zameriti, ker nima denarja, da bi si omislil žlahno, dobro in lepo živino, in če bi jo tudi imel, s čim jo bo obilo redil?

Al pri sadji je to vse drugač. Žlahno sadje pridelovati, ne prizadeva nič več stroškov, kakor slabo. Žlahno drevo ne potrebuje drugega prostora kakor slabo; žlahno drevo je še prej rodovitno in več sadu donša. Vsi večji stroški, ki jih prizadene žlahno drevo memo slabega, sole, da si oskerbi žlahnih cepičev, in recimo, da dá pol krajcarja za eno drevo. Tako drevo je potem 30 do 50 let rodovitno; požlahnjenje divjaka z žlahnim cepičem je v malo minutah opravljeno; oveza ne velja veliko in ilovca in kravjek, s katerim se zamaže cepljenec, še manj.

Čuditi se je res, da razun tepk in češpelj omikane ljudstva še kako drugo drevo terpe v svojih vertih kakor požlahnjeno, katero eno in tudi 2 leti pred rodi kakor nepožlahnjeno.

Koliko svetá je še, ki bi se z velikim pridom dal zasadati s sadjem. Na enem oralu je dosti prostora za 100 sadnih dreves, ki v pravi visokosti ne škodujejo ne polji ne senožetim. En oral zemlje pa zamore zraven drugega pridelka še lahko na sadji vreči 100 fl., zakaj od 100 dreves se zamore rajtati na leto, eno k drugemu, po 150 vaganov, in če vagan proda le po 40 krajc., znese to 100 fl.

Recimo, da v našem cesarstvu od 10.000 štirj. milj rodovitne zemlje bi se le 100 štirj. milj določilo za sadje, in čudili se bomo zvediti, da bi potem le samo sadje verglo eno leto k drugemu okoli 100 milijonov gold. Speča se pa sadje lahko sirovo in suho, in je za jéd in pijačo (za vino in celó za žganje).

Naše cesarstvo kupuje vsako leto več tavžent centov suhih češpelj iz Turčije. Pred 10 ali 15 leti je veljal cent 4 fl., sedaj velja 10 fl. Ali nas ne sme sram biti, da naše cesarstvo si še češpelj ne pridelava

toliko, kolikor jih potrebuje, in da vsako leto mora toliko denarja za nje iti na ptuje.

In koliko slivovica in češnjevica bi se za dober denar lahko spečalo v ptuje dežele, namesto da ga sedaj kupujemo!

Veliko bi še lahko povedali od dobička, ki bi si ga lahko vsaka dežela naklonila po pridni sadjoreji — umnim gospodarjem bo že to zadosti.

Naj bi se več gorčice (ogeršice) sejalo.

Mokriški grof Auersperg so nam naročili, naj bi po „Novicah“ našim kmetovavcem svetovali, da bi se bolj poprijeli ogeršice (Rüps) zato, ker je zlo rodovitna, je dan današnji gotov denar, ker je čedalje več oljarij tudi v naši deželi, in ne moti naše navadne dvojne setve. Po reži, pšenici ali tudi ovsu se v jeseni njiva izorje, povleče, potem pognoji, gnoj podorje in goršica seje; okopana sicer bolje plenja, pa ni ravno treba, da bi se mogla okopavati; mesca rožnika je zrela, da je potem še dosti časa, ajdo sejati. Mokriški grof so lansko jesen ob sv. Mihelu 6 avstrijskih oralov (johov) posejali z 1 vaganom (dvema mernikoma) skor plesnjivega semena, da so se bali kaj bo, — in so pridelali letos 112 vaganov lepe ogeršice.

To je pač lep pridelk, kateri, če bi ravno vselej in povsod tako obilen ne bil, vendar očitno poterjuje, kar gosp. fajmošter Zalokar v bukvah „umnega kmetovanja“ pravijo, „da gorčica je vredna, da bi se pri nas, kjer toliko rada raste, zlo in dvakrat v letu sejala. Rahlo, dobro zemljo ljubi, kakor je za rež in ajdo, pa tudi v slinjevki stori; je zimka in jarka, zimka se seje v jeseni mesca kimovca ali kozoperska, jarka spomladi ali pa z ajdo vred; zimka zori proti koncu majnika, jarka z repnim semenom ali malo prej, ajdovšica pa z ajdo. Žanje se malo v moči, da se zernje ne trosi“.

Gospodarske skušnje.

* Hišna gospodinja bi rada včasih z oljnato barvo nabarvane (poštrihane) pa že zlo umazane vrata, omare, okna ali kako drugo pohišje počedila, zato jih zmiva z mjiлом (žajfo) ali lugom in s kertačo riba. Res je, da se očedi tako umazano pohišje, al oljnata barva in firnež zlo terpita. Veliko bolje je, take stvari čediti s salmjakovcem (Salmiakgeist); vzame se v ta namen navadnega salmjakovca in pa šestkrat, osemkrat ali pa desetkrat toliko vode (deževnice ali pa druge tekoče vode), s katero se salmjakovec pomeša; s to salmjakovo vodo se umije z gobo ali kertačo umazano pohišje. Tudi z olejnih podob, če so jih muhe zlo umazale, se spravi nesnaga lahko in brez vse škode, ako se umijejo s salmjakovcem, ki je bil zmešan z desetkrat več vode.

* Driska pri teletih se po novih skušnjah ozdravi, ako se akacijno perje ali tudi akacijne

mladike na vodi skuhajo in ta akacijna voda jim večkrat piti daje; v terdovratni driski tudi brizglje (klištire) s to vodo pomagajo. Pa tudi večji goveji živini, kadar jo driska žene, pomaga akacijna voda, če se živina zraven tega še na gorkem derži.

Kemijski pomenki za vsakdanje življenje.

Po J. Fausten-u spisal J. Pavalec.

Kaj se godi, kadar kaka stvar gori.

Kadar kakošna stvar gori, je to kemijska prigodba, ker goreti nič drugega ni, kakor da se zračni kislic zedinuje z ogelcom in z vodencom gorljivih stvari. Če okolnosti pripuščajo, ima kislic do nekterih stvari toliko moč, da ali hipoma ali bolj počasi že pri navadni gorkoti se unamejo. Ker se pa naša navadna kurjava le ne rada sama po sebi s kislicom veže, zatega voljo moramo pripomoči, da se to lažje zgodi, in kadar se je zgodilo, da podpiramo unemo. Treba je tedaj, da užgemo derva ali šoto ali premog in vsako drugo kurjavo, to je, da jo razgrejemo do neke stopnje in po tem hitro sprožimo kemijsko premembo.

Vsakemu je znano, da nektera kurjava se rajše in lažje užgè memo druge, tudi če na vodeni zapopadek ne pazimo, in če so vsi deli enako veliki in na tanko si podobni. Uzrok tega je večja ali manjša gostoba, s katero so sleherni naj manjši deli med seboj zjedinjeni; potem pa tudi kemijska zložnost in znesek vodenca. Če vodenec osnovo gaznih zvez z ogelcom pripusti, se ogenj tem rajše uname, tem več se v istem času takošnih gazov osnuje.

Kakor hitro pa se je ogenj unel, potem sam po sebi gori dalje, dokler je kaj gorljivih stvari in pristop zraka do njih ni zadržan. Namesto zgorelega zraka priteka namreč od vsih krajev drug zrak in popravlja po gorenji popačeno ravnovogo. Gorkota pa napreduje in seže tudi po drugih delih kurjave, ki še zdaj ne gorijo, ktere pa že pripravlja na to, da se pozneje unamejo in ogenj dalje podpirajo.

Po tem poti zgine malo po malem les, šota itd., in na zadnje ničesar drugega ne ostane, kakor trohica pepela, to je, parstni deli, ki se s kislicom premoč ne vežejo.

Po vsem tem je podoba sicer zrušena, deli vendar so celi; kajti narava gospodari z vsem, kar se v njej znajde, tako dobro in modro, da čisto nič v pogubo ne gré. Tedaj se tudi pri gorenji nič ne zgubi. Če vjamemo ogelnokislino in vodo, ki se pri gorenji narejate, se lahko prepričamo, da imate ravno toliko ogelca in vodenca v sebi, kolikor je znesla teža lesa ali ktere druge kurjave.

Vsako kemijsko zedinjevanje se godi po točnih, nepremeljivih težo-razmerah. Ako je nam tedaj znano, iz česa je kurjava zložena, nam je mogoče natanko zvediti, koliko je treba kislica, da kurjava čisto zgori. Ob enem pa smo našli s tem tudi množino toplote, ki se bo pri gorenji te kurjave izbudila; kajti ta se ravna po množini kislica, ki zgori.

Te toplote pa gré veliko v zgubo. Dosti toplote je namreč treba za vsoparenje vode, ki je v vsaki kurjavi, kakor smo že gori vidili. Zategavoljo pa tudi sušimo vsako kurjavo, preden ž njo kurimo. Na dalje se zgubiva toplota pri gorenji tudi zategadel, ker vès zrak ne zgori, temuč le mala trohica, kajti med peterimi deli podnebne zraka je le eden kislica, ki gori, drugi štirje gnjlca pa odpuhtijo in odpeljejo dosti toplote. Ravno to storite tudi ogelnokislina in voda.

Množina toplote je sicer pri kurjavi nepremeljiva, al ne vendar stopnja gorkote ali temperatura, kajti ta se ne ravna samo po množini kislica, ki zgori, temuč tudi po času, v katerem se to zgodi. Temperatura je tedaj pri kurjavi toliko večja, kolikor hitreje je narastla, ali kolikor hitreje je kurjava gorela; kajti vsaki bo lahko zapopadel, da ni vse eno, ako en funt oglja pol ure, ali pa dve celi uri gori. Vse to pa spet izvira od tega: kako hitro ki-

slic priteka. Če se to le po malem godi, celó tiste stvari, kterih se ogenj rad prijema, n. pr., slama, šibje itd. le počasi gorijo in zlo malo gorkote dajejo, ki pa drugači, če hitro gorijo, v kratkem času naj več gorkote dadó. Prav goste stvari pa, ktere le nerade gorijo, dajejo dalje zlo dosti gorkote, če le kislic dosti hitro priteka. Zategavoljo pa delamo iz lesa, šote in premoga (kamnenega oglja) oglje. Čeravno pri tem zraven vode in drugih gorenju škodljivih delov tudi nekoliko vodenca in ogelca odpuhti, je kurjava, ki nam je pod podobo oglja ostala, vendar dosti gostejša, in da, ako kislic prav priteka, več stopnjo gorkote, kajti v istem času več kurjave zgori. Šoto in premog v oglje premenjati, je tudi zategadel koristno, ker ob enem tudi škodljivo žveplo iztiramo.

(Konec sledi.)

Starozgodovinski pomenki.

Sveto indiško figovo drevo in njega pomen na noriskih rimskih kamnih.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Konec.)

Na koncu tega članka še moram omeniti, s kakošno nemarnostjo in nezvestostjo sta naša domača starinoslovca Muhar in Knabl podobe štajarskih kamnov in druge slikarije zrisala ali zrisati dala. Tako je, na primer, Muhar gori omenjeno podobo Kersnika, rastečega iz Ashvate, brez kril zrisal; namesto figovega venca, kterega je Knabl prav popisal pa slabo zrisal, je Muhar napravil kopito, namesto ribo-konja pa ribo-draka in namesto rib dva šaplja ali traka (Bänder). Nič boljša ni risarija Knabelnova, kateri tudi kril ni pogledal, čeravno so lahko zapaziti. (Glej Knabelnovo krivo tolmačenje v knjigi „Schriften des historischen Vereins von Innerösterreich str. 48 Nr. 31/54 in slabo risarijo v ravno tistih bukvah, tablo VI. 31/54).

Že večkrat smo čuli tožbe o tej nezvestosti, tedaj tukaj očitno izustimo željo, naj bi se nasprotniki naših terdenj o pravem času prepričali o resnici naših besed, zakaj slike, ktere mi svoji knjigi priložili bomo, se v dosti delih bitno razločujejo od Muharovih in Knabelnovih risarij. Mi smo vse podobe sami natanko pregledali in seboj imeli umnega slikarja, kateri se je po primerjanji izvirnih del z Muharovimi in Knabelnovimi posnemami tudi prepričal o nezvestosti nju posnem. In tako se v vsaki deželi godi; tudi koroških spominkov podobe, ktere sta oskerbela pridna in učena prijatla koroškega starinoslovja grof Kristalnik in žlahni Jabornik niso v vsih delih zveste, čeravno so z večjo pazljivostjo zrisane, kakor štajarske slikarije.

Tudi podobe, ktere nam je časopis historiskega kranjskega društva prinesel, so zlo poveršne, tako je, na priliko, leskovski sedatus prava karikatura proti originalu.

Dobro bi bilo, da bi zgodovinske društva na Kranjskem, Koroškem in Štajarskem dva moža razpošiljale, enega razumnega slikarja, drugega poznatelja rimskega in gerškega in indoslovenskega starinstva, da bi tako zveste posneme (kopije) dobili. Zob časa že hudo gloje na teh podobah; ne bo dolgo terpelo in ne bode se več poznalo, kakošne podobe ali kinčarije so bile na kamnu. Razun tega je tudi še zmiram toliko razbojništva (vandalizma) na svetu, ktero vse pakvaruje in zamazuje. Bil sem lani v Ptuji — serce me je bolelo viditi, kako je neki prevzetnik podobe s plavo barvo zamazal, kako so kamne razmetali in poterli.

Čmu so zgodovinske društva, ako jim ni za ohranjenje klasiških starin mar? Pa tudi slabo znamenje je, ako nima mesto toliko ponosa in ljubezni domovinske, da bi spominke nekdanje slave in izobraženja predstarišev v